

GRZEGORZ CHMIELEWSKI

Uniwersytet Wrocławski

ZAKRES PODMIOTOWY, GWARANCJE ORAZ FORMY OCHRONY I ŚRODKI PODSTAWOWYCH PRAW I WOLNOŚCI NA SŁOWACJI

Różny jest stopień regulacji praw i wolności człowieka i obywatela w poszczególnych państwach. Dotyczy to zarówno Konstytucji tych krajów, jak i innych aktów prawnych. Z punktu widzenia analizy praw i wolności jest istotny nie tylko zakres przedmiotowy, lecz także krąg podmiotów, którym się przyznaje prawa, jak i chroni się ich wolności. Nie wystarczy wszakże ujęcie podmiotowe i przedmiotowe dotyczące praw i wolności. Należy także zgłębić, jakie formy przewidziane prawem przybiera ochrona praw i wolności. Dobrze jest też poznać gwarancje istniejące do realizacji i ochrony podstawowych praw i wolności.

W dobie rozwoju komparatystyki i dążenia wspólnie z Unią Europejską do uniwersalnego tworzenia prawa, w tym szczególnie w zakresie praw i wolności jednostki (zarówno osoby fizycznej, jak i osoby prawnej), warto zwrócić uwagę nie tylko na kraje o dużej tradycji kultury prawnej, jakimi są między innymi Niemcy, Wielka Brytania czy Francja, lecz także na te mniejsze. Przykładem jednego z najmłodszych państw europejskich, a zarazem jednego z najmłodszych członków Unii Europejskiej jest Słowacja. Republika Słowacka powstała 1 stycznia 1993 r. w wyniku rozpadu Czechosłowacji na Czechy i Słowację. Każdy z tych krajów wybrał własną drogę do osiągnięcia statusu demokratycznego państwa. Słowacja jako niepodległe państwo, czerpiąc z międzynarodowego dorobku prawnego (np. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Konwencji o ochronie podstawowych praw i wolności czy standardów stworzonych w obrębie Unii Europejskiej) i sięgając bezpośrednio lub pośrednio do rozwiązań innych państw (np. Austrii czy Niemiec) oraz wykorzystując doświadczenia wyniesione z istnienia w obrębie państwa czechosłowackiego, stworzyła własny, niepowtarzalny system praw i wolności.

Trzeba zaznaczyć, że kwestia regulacji praw i wolności oraz ich ochrony jest przedmiotem troski zarówno Unii Europejskiej, do której należy już większość krajów w Europie, jak i poszczególnych państw, w tym również Słowa-

cji. Istnieją także pewne wspólne wartości, na które powołują się twórcy aktów prawnych Wspólnot jak i w systemach prawa krajowych. Trudno jednak znaleźć na kontynencie europejskim dwa identyczne modele ochrony i gwarancji praw i wolności człowieka i obywatela.

Warto zatem przyjrzeć się, w jaki sposób został wyznaczony zakres podmiotowy dla praw i wolności w Republice Słowackiej. Godne uwagi są także formy, jakie przybiera ochrona praw i wolności w tym kraju oraz jakie środki są przewidziane przez prawo w tym celu. Tym bardziej że na Słowacji przyjęto między innymi koncepcję szerszego zakresu praw dla osób prawnych i ich ochrony niż jest to na przykład w Polsce, a także stworzono model ścisłej współpracy Prokuratury i Publicznego obrońcy Praw (ombudsmana) w zakresie ochrony praw i wolności.

1. PODMIOTY UPRAWNIONE DO SKORZYSTANIA Z OCHRONY SWYCH PRAW I WOLNOŚCI

Prawa i wolności można podzielić według kryterium podmiotowego, tzn. według podmiotów, do których są skierowane lub które mogą się na nie powołać. Biorąc je pod uwagę, konstytucjoniści wyróżniają prawa przysługujące wyłącznie osobom fizycznym, wyłącznie osobom prawnym oraz prawa przysługujące osobom fizycznym i prawnym¹. Z podziału tego wynika, że dwoma głównymi grupami podmiotów, wobec których istnieją (w myśl teorii prawa naturalnego) lub zostały ustanowione (w myśl teorii prawa pozytywnego) wszelkie prawa i wolności, są osoby fizyczne i osoby prawne. Prawa właściwe osobom fizycznym są takie, z których treści wynika, że dotyczą istoty ludzkiej, np. prawo do życia. Są też prawa, którym trudno przypisać charakter związany z osobą fizyczną, np. swobody działania Kościołów i związków wyznaniowych niezależnych od działań państwa. Istnieją także prawa i wolności, z których mogą skorzystać zarówno osoby fizyczne, jak i przez orzecznictwo Sądu Konstytucyjnego osoby prawne.

Najszerszym i zasadniczym podmiotem podstawowych praw wolności są osoby fizyczne. Dotyczy to zwłaszcza podstawowych praw i wolności *sensu stricto*, a także praw osobistych i politycznych zawartych w rozdziale drugim Konstytucji². Wskazanie, jakie prawa i wolności przysługują tym podmiotom, nie sprawia problemu w praktyce i literaturze. Warto jednak zwrócić uwagę, że twórcy Konstytucji niejednorodnie wskazywali na tę grupę, używając różnorodnych określeń: „ludzie” „każdy” (np. art. 12, art. 14), „nikogo” (np. art. 12 ust. 2, art. 16 ust. 2 czy też art. 18), „nikt” (np. art. 12 ust. 4, art. 15) czy też „osoba” (art. 16 ust. 1). Ewentualne wątpliwości pomaga też rozstrzygnąć art. 52 Konstytucji między

¹ J. Kvasničková, *Základné práva a slobody právnických osôb*, [w:] *L'udské práva na prahu tretieho tisícročia*, Trnava 2000, s. 56.

² J. Chovanec, I. Palúš, *Lexikón ústavného práva*, Bratislava 2004, s. 125.

innymi przez określenie definicji obywatela. Art. 52 ust. 3 zaś stanowi, że jeśli w przepisach, które obowiązywały przed wejściem Konstytucji, jest użyte pojęcie „obywatel”, to rozumie się przez nie każdego człowieka, gdy chodzi o te prawa i wolności, które akt konstytucyjny przyznaje bez względu na obywatelstwo państwowe.

Jednakże w obrębie osób fizycznych można wyróżnić mniejsze grupy uprawnionych podmiotów. Pośród bowiem praw i wolności można wskazać te, które przynależą węższemu kręgowi osób, jakimi są: obywatele, poszczególne grupy obywateli czy cudzoziemcy. Można jednak mówić o charakterze niedomkniętym tej klasyfikacji. Najlepszym dowodem na to jest art. 15 ust. 1 zd. 1 i 2 Konstytucji Republiki Słowackiej. Stanowi on w zdaniu pierwszym, iż: „Każdy ma prawo do życia”. Lecz warto zwrócić uwagę na art. 15 ust. 1 zd. 2: „Życie ludzkie zasługuje na ochronę jeszcze przed narodzeniem”. W ten sposób ustawodawca poszerza krąg podmiotowy poprzedzającej go normy dającej każdemu (czyli bez zdania następującego – każdemu, który się narodził) prawo do życia. Norma ta jednak pomimo podniesienia roli ochrony życia poczętego nie znajduje rozwinięcia w aktach ustawowych. Jedynie w prawie cywilnym, podobnie jak w wielu innych krajach, dopuszcza się w pewnych kwestiach (zwłaszcza spadkowych) przyznanie dziecku poczętemu zdolności prawnej pod warunkiem, że urodzi się ono żywe (na podstawie § 7 zd. 2 Kodeksu cywilnego). W prawie karnym natomiast odrzuca się koncepcję embrionu jako podmiotu równego człowiekowi. Niezależnie od tego wymaga się odróżnienia embrionu od „płodu ludzkiego będącego przed urodzeniem”, czyli takiego rozwoju zarodka, który osiąga wiek przewidziany przez nauki za właściwy dla narodzenia się dziecka. Rozróżnienie takie przeprowadza między innymi słowacki kodeks karny. W myśl § 123 ust. 3 lit. g tego kodeksu ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu jest spowodowanie poronienia lub uszkodzenie płodu ludzkiego, w dalszych zaś postanowieniach przewidziana jest odrębna penalizacja zabójstwa dziecka będącego w stanie przed narodzeniem przez matkę (w § 146 Kodeksu karnego) lub osobę trzecią (§ 150 Kodeksu karnego).

Obywatelom przyznana jest część praw politycznych (np. prawo wyborcze, prawo tworzenia partii politycznych), ale także te prawa socjalne, ekonomiczne i kulturowe, w których państwo odpowiada materialnie za ich zabezpieczenie (np. prawo do pracy, prawo do zasiłku dla bezrobotnych, prawo do bezpłatnej nauki). Przez „odpowiedzialność materialną” należy w tym wypadku rozumieć zobowiązanie się państwa do ponoszenia nakładów finansowych na realizację określonych praw. W art. 52 ust. 1 Konstytucji ustawodawca wskazał, że przez słowo „obywatel” użyte w jej pierwszym i drugim rozdziale należy rozumieć „państwowego obywatela Republiki Słowackiej”.

Istnieją także prawa i wolności ustanowione z myślą o szczególnych grupach obywateli, do których można zaliczyć: młodzież, kobiety, kobiety w okresie macierzyństwa, pracownicy, mniejszości narodowe i grupy etniczne, inwalidzi i inni. Dotyczą one głównie praw socjalnych i ekonomicznych, w których wska-

zane są poszczególne podmioty (np. art. 36 Konstytucji – m.in. prawo pracowników do sprawiedliwych i zadowalających warunków pracy, art. 38 ust. 1 – prawo kobiet, młodzieży i osób dotkniętych chorobą do zwiększonej ochrony zdrowia podczas pracy czy zindywidualizowanych warunków pracy, art. 41 ust. 5 – prawo rodziców wychowujących dzieci do pomocy ze strony państwa).

Podmiotem niektórych praw mogą być tylko cudzoziemcy. Najlepszym tego przykładem jest prawo azylu. „Republika Słowacka udziela azylu cudzoziemcom prześladowanym za korzystanie z politycznych praw i wolności” (art. 53 zd. 1 Konstytucji). Wyłączenie z możliwości korzystania z tego prawa zostało zastrzeżone wobec tych osób, które działały w sprzeczności z podstawowymi prawami człowieka i wolnościami (art. 53 zd. 2). Należy także zaznaczyć, iż w jednej ze swych regulacji Konstytucja gwarantuje cudzoziemcom, iż korzystają oni z tych podstawowych praw człowieka i wolności zagwarantowanych przez Konstytucję, które nie zostały zastrzeżone wyrażnie obywatelom (art. 52 ust. 2 Konstytucji).

Równie istotną grupę stanowią osoby prawne. Nie ma jednak specjalnej regulacji, z której bezpośrednio można wywieść krąg praw i wolności zastrzeżony dla tych podmiotów³. Dlatego rozważania poświęcone tej kwestii nie są tylko teoretycznym zagadnieniem, ale mają duże znaczenie dla praktyki. Co więcej, nie jest to istotne tylko z punktu podmiotów zainteresowanych, lecz także dla organów władzy publicznej, a szczególnie organów ochrony prawa. Osoby prawne mogą skorzystać między innymi z prawa petycji. Z prawem tym powiązana jest możliwość występowania przez osoby prawne ze skargą konstytucyjną do Sądu Konstytucyjnego. Gwarantuje taką możliwość zarówno Konstytucja, jak i ustawa o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Słowackiej⁴. Art. 127 ust. 1 Konstytucji stanowi, że: „Sąd Konstytucyjny orzeka o skargach osób fizycznych albo osób prawnych, jeżeli zarzucają naruszenie swoich podstawowych praw albo wolności, albo praw człowieka i podstawowych wolności wynikających z umowy międzynarodowej, którą Republika Słowacka ratyfikowała i ogłosiła w sposób określony ustawą, jeżeli o ochronie tych praw i wolności nie rozstrzyga inny sąd”. Natomiast § 49 ustawy wskazuje, iż: „Skargę może złożyć osoba fizyczna lub prawna, która twierdzi, że poprzez prawomocne rozstrzygnięcie, postanowienie lub inne działanie zostały naruszone jej podstawowe prawa albo wolności, jeśli o ochronie tych podstawowych praw nie rozstrzyga inny sąd”. Oprócz tego w słowackiej doktrynie konstytucyjnej do praw, które Konstytucja wprost przyznaje osobom prawnym, zalicza się prawo własności (ustanowione art. 20 Konstytucji), prawa działania i zarządzania swoimi sprawami niezależnego od organów państwowych dla Kościołów i związków wyznaniowych (art. 24 ust. 3), prawo niezależnego istnienia i działania partii politycznych i ru-

³ L. Orosz, *Právnické osoby ako subjekty základných práv a slobôd*, Právny obzor 5/2004, s. 416.

⁴ 38/1993 Z. z. (Z. z. – Zbierka zákonov – Zbiór Ustaw – słowacki odpowiednik Dziennika Ustaw w Polsce).

chów politycznych (art. 29 ust. 4) oraz niezależnego istnienia i działania związków zawodowych (art. 37 ust. 2)⁵. Trzy ostatnie spośród nich są takie, które są związane wyłącznie ze wskazanymi osobami prawnymi⁶. Należy również wskazać, iż Sąd Konstytucyjny kilkakrotnie wskazywał w swych orzeczeniach na pełnoprawny udział osób prawnych w ochronie praw i wolności oraz przyznawał im prawo ochrony poszczególnych praw. Przykładem jest orzeczenie z dnia 11 marca 1999 roku, w którym stwierdził, że: „Osoby prawne są obok osób fizycznych jedną z dwóch istniejących grup będących podmiotami prawa”⁷. W tym samym orzeczeniu Sąd uznał, że podobnie jak osobom fizycznym, tak i osobom prawnym w zakresie praw i wolności (tych, które można przypisać osobom prawnym) przysługuje ochrona, która wynika z istoty państwa prawnego. Nieco wcześniej wyraził zaś pogląd, że osobom prawnym zapewnia się także „niebezpośrednią ochronę przez zasady konstytucyjne oraz wskazane przez Konstytucję obowiązki organów państwowych, które te muszą wykonywać także i wobec osób prawnych”⁸. Sąd Konstytucyjny w swoich orzeczeniach, które zostały wydane w tym samym czasie, co cytowane, jak i w późniejszych, uznał kilka praw i wolności za przysługujące także i osobom prawnym, w wyniku czego zmniejszył wątpliwości co do praw tych podmiotów. Sąd przyznał bowiem, że osobom prawnym przysługuje: prawo do prywatności⁹, prawo własności¹⁰, prawo prowadzenia działalności gospodarczej¹¹, prawo do ochrony prawnej¹², wolność wypowiedzi¹³, prawo do informacji¹⁴.

Niektórzy słowaccy konstytucjonaliści są zgodni, że istnieje tendencja rozszerzenia zbioru praw, które przysługiwałyby osobom prawnym. Za potencjalny kierunek rozwoju wskazują takie prawa, jak: prawo tajemnicy korespondencji, prawo do ochrony dobrej opinii i ochrony imienia (już dziś można częściowo korzystać z tej ochrony, np. w drodze skargi cywilnoprawnej zgodnie z § 19b ust. 2 i 3 słowackiego kodeksu cywilnego), prawo zgromadzeń (takie prawo osobom prawnym zapewnia wprost ustawa o zgromadzeniach) czy też prawo swobodnego zrzeszania się w kontekście pracowników i pracodawców¹⁵.

⁵ Por. J. Kvasničková, *Základné práva a slobody právnických osôb...*, s. 54.

⁶ *Ibidem*, s. 56.

⁷ PL. ÚS 15/98.

⁸ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 19 lipca 1998 roku, PL. ÚS 13/97.

⁹ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 23 stycznia 1997 roku, I. ÚS 6/97.

¹⁰ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 1995 roku, PL. ÚS 33/95, a także orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 1996 roku, PL. ÚS 30/95.

¹¹ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 20 czerwca 1997 roku, PL. ÚS 6/96, oraz orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 9 września 1997 roku, PL. ÚS 8/96.

¹² Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 1998 roku, II. ÚS 58/97, oraz orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 11 marca 1999 roku, PL. ÚS 15/98.

¹³ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 11 marca 1999 roku, PL. ÚS 15/98.

¹⁴ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 1999 roku, II. ÚS 10/99.

¹⁵ Np. J. Kvasničková, *Základné práva a slobody...*, s. 57–58; L. Orosz, *Právnické osoby ako subjekty...*, s. 419–421, 427–430.

Warto zwrócić uwagę na art. 20 ust. 2 zd. 1 Konstytucji: „Ustawa określi, który inny majątek, oprócz wymienionego w art. 4 (tj. bogactw naturalnych, jaskiń, wód podziemnych, źródeł leczniczych i cieków wodnych), niezbędny dla zabezpieczenia potrzeb społecznych, rozwoju gospodarki narodowej i interesu publicznego, może znajdować się tylko we władaniu państwa, gminy lub określonych osób prawnych”. Podmiotem, który pojawia się jako podmiot prawa własności, obok innych osób prawnych, jest państwo słowackie.

Szczególną pozycję pośród osób prawnych mają państwowe osoby prawne, a wśród nich jednostki podziału terytorialnego, tj. gminy i okręgi samorządowe. Wiąże się to z ich specyficzną pozycją oraz konstytucyjnymi zadaniami samorządu terytorialnego, a także zadaniami powierzonymi w drodze ustawy z zakresu terenowej administracji państwowej. Gminy i okręgi dysponują dlatego nie tylko prawami, które przyznaje im porządek prawny dla wszystkich osób prawnych, lecz także są im przyznane szczególne prawa do wykonywania powierzonych im zadań. Najważniejsze z nich są zawarte w Konstytucji: we wspomnianym już art. 20 ust. 2, ale przede wszystkim w art. 65–68 oraz art. 71, tzn. tych praw gmin i okręgów samorządowych, które korzystają z najwyższej, konstytucyjnej ochrony¹⁶. Sam art. 65 ust. 1 Konstytucji nadaje gminie i wyższej jednostce terytorialnej osobowość prawną. Mogą one na warunkach określonych w ustawie samodzielnie gospodarować własnym majątkiem i swoimi dochodami finansowymi, dzięki czemu prawo do realizacji samorządu terytorialnego ma charakter realny¹⁷. Gmina ma prawo łączyć się z innymi gminami (art. 66 ust. 1 zd. 1) lub wyższe jednostki terytorialne z innymi wyższymi jednostkami terytorialnymi (art. 66 ust. 1 zd. 1 *in fine*). Jak wskazują sędziowie Sądu Konstytucyjnego, łączenie to ma umożliwiać tworzenie wspólnej płaszczyzny dla społecznej obrony interesów samorządu terytorialnego, co można uznać w tym kontekście za akcent prawa politycznego¹⁸. Ingerencja państwa wobec działań jednostki samorządowej może nastąpić tylko w sposób określony ustawą (art. 67 ust. 3). Nie ma tu mowy o absolutnym braku możliwości wpływania na samorząd. Istotne w tym przepisie jest natomiast to, że w działania samorządu nie można ingerować dowolnym dokumentem lub podustawowym aktem prawnym, lecz jedynie przez akty rangi ustawowej. Gmina i wyższa jednostka terytorialna może wydawać powszechnie obowiązujące zarządzenia w sprawach samorządu i w celu zabezpieczenia zadań nałożonych na samorząd (art. 68) lub – na podstawie upoważnienia zawartego w ustawie – powierzonych przez rząd zadań terenowej administracji państwowej (art. 71). W celu ochrony swych praw organy samorządu terytorialnego, w myśl postanowień art. 127a, mają prawo dochodzić swych praw w drodze skargi do Sądu Konstytucyjnego¹⁹.

¹⁶ L. Orosz, *Právnické osoby ako subjekty...*, s. 435.

¹⁷ Por. L. Orosz, J. Mázak, *Obce a samosprávne kraje v konaní pred Ústavným súdom Slovenskej republiky*, Košice 2004, s. 73.

¹⁸ L. Orosz, J. Mázak, *Obce a samosprávne kraje...*, s. 75.

¹⁹ Szerzej w rozdziale poświęconym Sądowi Konstytucyjnemu oraz w: L. Orosz, J. Mázak, *Obce a samosprávne kraje...*

Każdy podmiot w świetle regulacji poświęconych prawom i wolnościom może być postawiony wobec nich na trzy sposoby:

a) czynnie (aktywnie), tzn. regulacja prawna umożliwia danemu podmiotowi aktywne korzystanie z prawa lub wolności, np. prawo wyborcze. Ustawodawca jednak musi sprecyzować je tak, aby podmiot uprawniony wiedział jak z niego korzystać (np. dookreślając sposób głosowania, prawo tworzenia partii politycznych itd.). Na państwie spoczywa obowiązek zabezpieczenia od strony prawnej możliwości działania podmiotu;

b) biernie (pasywnie), tzn. podmiot korzysta z prawa bez podejmowania określonych działań, np. prawo do życia. Zabezpieczenie tych praw lub wolności spoczywa szczególnie na państwie;

c) *status positivus*, tzn. danemu podmiotowi przysługuje roszczenie na zabezpieczenie swojego prawa lub wolności. Dotyczy to głównie praw socjalnych i kulturowych, które są skierowane do węższej grupy, np. matek z dziećmi, obywateli.

Podział ten nawiązuje do znanej klasyfikacji Gustawa Jellinka²⁰.

Patrząc na tendencje orzecznictwa Sądu, można się spodziewać znacznego rozszerzenia praw, a w związku z tym także i ich ochrony. Dotyczy to praw i wolności zarówno osób fizycznych, jak i osób prawnych²¹. Takie zdanie wyrażał między innymi były sędzia Sądu Konstytucyjnego Jan Drgonec²². Podobnego zdania jest bratysławski konstytucjonalista L'ubor Cibulka, dostrzegając, że Słowacja wpisuje się w ogólnoeuropejską tendencję do ograniczania zakresu praw i wolności zastrzeżonych wyłącznie dla obywateli²³.

2. FORMY I ŚRODKI OCHRONY PODSTAWOWYCH PRAW I WOLNOŚCI

Ochrona praw i wolności jednostki to ogół środków oraz działalność mająca na celu ich zapewnienie i realizację przez zabezpieczenie przed ich naruszeniem oraz przeciwdziałanie ich zagrożeniom²⁴. Ochrona praw i wolności może przyjąć formę prewencyjną i ochronę represyjną. Ochrona prewencyjna dotyczy podjęcia przez odpowiedni organ działań zapobiegających wystąpieniu zagrożenia albo naruszenia praw i wolności jednostki na wniosek tej ostatniej lub z własnej inicjatywy. Ważną funkcję pełni ona zwłaszcza w stosunku do tych praw i wolności,

²⁰ Szerzej na temat koncepcji tego autora w: G. Jellinek, *Všeobecná štátověda*, Praha 1906.

²¹ Szerzej na temat rozważań wzrostu ochrony praw i wolności osób prawnych: J. Kvasničková, *Základné práva a slobody právnických osôb...*, s. 57–60 oraz L. Orosz, *Právnické osoby ako subjekty...*, s. 418–434.

²² Por. J. Drgonec, *Základné práva a slobody podl'a Ústavy SR. Zväzok 1.*, Bratislava 1997, s. 37.

²³ M. Posluch, L'. Cibulka, *Štátne právo Slovenskej republiky*, Bratislava 2006, s. 214.

²⁴ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004, s. 477.

których treść nie jest w pełni zdefiniowana. Dzięki temu uzyskują one konkretny kształt zanim dojdzie do ich naruszenia²⁵. Ochrona represyjna natomiast ma na celu podjęcie działań ze względu na dokonanie naruszenia prawa lub wolności danej jednostki. Wówczas stosowane są różnego rodzaju sankcje wobec osoby, która dokonała naruszenia.

Akt konstytucyjny daje szeroką gwarancję realizacji praw i wolności. W przypadku naruszenia swoich praw właściwe osoby mogą domagać się ochrony. Każdemu, kto znajduje się pod władzą Republiki Słowackiej, przysługują zagwarantowane Konstytucją następujące środki ochrony praw i wolności:

1) Prawo do sądowego dochodzenia swoich praw (art. 46 ust. 1). Skorelowane jest ono z prawem do ochrony sądowej i z niego wypływającym obowiązkiem państwa do wykonywania sądownictwa. Jan Svák i L'ubor Cibulka uważają, że jest ono ważne, zwłaszcza gdy chodzi o działania sądów w zakresie prawa cywilnego i administracyjnego²⁶. Sądy powszechne są uprawnione orzekać także w sprawach legalności rozstrzygnięć organów administracji publicznej (sądownictwo administracyjne)²⁷. Pragnę podkreślić, iż prawo do sądu jest nie tylko zagwarantowane przez prawo wewnętrzne, lecz także przez związanie się przez państwo słowackie umowami międzynarodowymi, jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (jej art. 8 gwarantuje każdemu dochodzenie ochrony swych praw przed sądem) czy Konwencja o ochronie podstawowych praw i wolności (art. 6 Konwencji przyznaje każdemu, aby sprawa jego była sprawiedliwie, publicznie i w odpowiednim terminie rozpatrzona przed niezawisłym i bezstronnym sądem, który rozstrzygać będzie między innymi o jego prawach obywatelskich). Jest to istotne w świetle art. 7 ust. 5 Konstytucji, który stanowi, że: „Umowy międzynarodowe o prawach człowieka i podstawowych wolnościach, umowy międzynarodowe dla wykonania których nie jest potrzebna ustawa, i umowy międzynarodowe, które bezpośrednio ustanawiają prawa lub obowiązki osób fizycznych lub prawnych, które zostały ratyfikowane i ogłoszone w sposób ustanowiony w ustawie, mają pierwszeństwo przed ustawą”. Z punktu widzenia prawa konstytucyjnego zasada państwa prawnego jest realizowana przez jeden z jego atrybutów – ochrony jednostki przez sądy. Należy podkreślić, iż wielu konstytucjonalistów uważa, że prawo do sądu i innej ochrony prawnej nie ma w Konstytucji pełnego i kompleksowego unormowania²⁸. Ma ono zatem jedynie charakter ramowy.

2) Prawo do zbadania legalności decyzji przez sąd na wniosek osoby, która doznała ograniczenia swoich praw w wyniku tej decyzji, o ile ustawa nie stanowi

²⁵ *Ibidem*, s. 478.

²⁶ J. Svák, L. Cibulka, *Ústavné právo Slovenskej republiky*, Bratislava 2006, s. 565.

²⁷ Należy zwrócić uwagę, iż na Słowacji nie ma odrębnego sądownictwa administracyjnego. Sądownictwo administracyjne jest w systemie ustroju sądów Republiki Słowackiej częścią sądownictwa powszechnego.

²⁸ J. Král, *L'udské práva v Slovenskej republike*, Bratislava 2004, s. 117.

inaczej. Z jurysdykcji jednak nie może być wyłączona kontrola decyzji odnoszących się do podstawowych praw i wolności (art. 46 ust. 2).

3) Prawo do odszkodowania za szkodę powstałą w wyniku bezprawnej decyzji sądu, innego organu państwowego bądź organu administracji publicznej lub niewłaściwego postępowania urzędowego (art. 46 ust. 3).

4) prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w I instancji (art. 46 ust. 1 w zw. 46 ust. 4).

Słowacki akt konstytucyjny nie gwarantuje w swoich postanowieniach co najmniej dwuinstancyjnego sądownictwa, jak na przykład w art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Jednak z postanowień części pierwszej ustawy z dnia 9 grudnia 2004 roku o sądach²⁹ wynika, że sądy powszechne i wojskowe spełniają ten warunek. Przewidziane prawem jest również odwoływanie się od orzeczeń Sądu Specjalnego³⁰ do Sądu Najwyższego.

5) Prawo złożenia skargi konstytucyjnej do Sądu Konstytucyjnego obejmującej naruszenie podstawowych praw albo wolności, albo praw człowieka i podstawowych wolności wynikających z umowy międzynarodowej, którą Słowacja ratyfikowała i ogłosiła w sposób określony ustawą (art. 127 ust. 1 oraz art. 130).

Art. 127 wskazuje co jest objęte przedmiotem skargi, a art. 130 wymienia uprawnione podmioty do złożenia wniosku, na podstawie których Sąd Konstytucyjny wszczyna postępowanie. Wśród nich jest każdy, którego praw dotyczy postępowanie w przypadku określonym art. 127³¹;

6) Prawo domagania się zadośćuczynienia w skardze złożonej do Sądu Konstytucyjnego za naruszenie praw i wolności (art. 127 ust. 1 w związku z art. 127 ust. 3).

W myśl art. 127 ust. 3 Sąd Konstytucyjny może w swoim orzeczeniu uznającym zasadność skargi, przyznać temu, czyje prawa lub wolności zostały naruszone

²⁹ 757/2004 Z. z.

³⁰ Sąd Specjalny jako sąd szczególny jest przewidziany na podstawie ustawy z dnia 21 października 2003 roku o utworzeniu sądu specjalnego i urzędu specjalnej prokuratury i o zmianie i uzupełnieniu niektórych innych ustaw (458/2003 Z. z.). Ma on pozycję sądu okręgowego i orzeka w sprawach karnych wobec osób wskazanych przez ustawodawcę enumeratywnie (m.in. wobec członków rządu, posłów, prokuratorów, sędziów, przewodniczącego Najwyższego Urzędu Kontrolnego i jego zastępcy, sędziów Sądu Konstytucyjnego Republiki Słowackiej, przewodniczącego Urzędu Rady Ministrów, ombudsmana oraz członków Słowackiego Banku Narodowego) i innych sprawach, o których stanowi przepis o postępowaniu przed sądami wobec najwyższych urzędników państwowych (m.in. w sprawach dotyczących popełnienia przestępstwa wskutek korupcji, zakładania oraz wspierania grup terrorystycznych, a także czynów karnych naruszających interesy finansowe Wspólnot Europejskich).

³¹ Szerzej na temat problematyki dotyczącej skargi konstytucyjnej na Słowacji m.in.: G. Chmielewski, *Sąd Konstytucyjny Republiki Słowackiej – problematyka ustroju i zakresu kompetencji w regulacjach konstytucyjnych oraz orzecznictwie*, Przegląd Prawa i Administracji, t. LXXIV, Wrocław 2006, s. 30–32; A. Brösl, J. Klučka, J. Mázak, *Ústavný Súd Slovenskej republiky (organizácia, proces, doktryna)*, Košice 2001.

i wystąpił ze skargą, stosowne zadośćuczynienie finansowe. Prawo to przysługuje niejako analogicznie wobec prawa dochodzenia zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w procesie cywilnoprawnym przed sądami powszechnymi.

7) Prawo do wystąpienia do Publicznego O obrońcy Praw (ombudsmana) o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw w przypadku ich naruszenia przez organy administracji publicznej lub inne organy władzy państwowej (art. 151),

Publiczny O obrońca Praw (VOP) jest niezależnym organem, którego pozycja i kompetencje zostały uregulowane w Konstytucji Republiki Słowackiej oraz w ustawie z 4 grudnia 2001 roku o Publicznym O obrońcy Praw³². Regulacje odnoszące się do VOP umieszczono w rozdziale VIII Konstytucji RS pt. „Prokuratura Republiki Słowackiej i Publiczny O obrońca Praw”. W ten sposób wyodrębniono instytucję słowackiego ombudsmana od władzy ustawodawczej, wykonawczej czy sądowniczej, a umieszczono obok Prokuratury. Prokuratury, która jest uznawana w literaturze za organ ochrony prawa i prawnie chronionych interesów osób fizycznych, prawnych oraz państwa. Zadaniem prokuratury jest bowiem ochrona konstytucyjności, ochrona prawa obiektywnego w interesie publicznym. Natomiast zadanie Publicznego O obrońcy Praw nie polega na ochronie porządku prawnego państwa, ale ochronie praw podmiotowych z niego wypływających, tzn. ochronie podstawowych praw i wolności jednostki³³. Do słowackiego ombudsmana może się zwrócić każdy, kto domniemywa, że przy wykonywaniu, rozstrzyganiu lub bezczynności organu administracji publicznej nastąpiło naruszenie podstawowego prawa i wolności w sprzeczności z porządkiem prawnym lub zasadami państwa prawnego i demokratycznego (§ 11 ust.1 ustawy o Publicznym O obrońcy Praw). Jeśli VOP stwierdzi, że w miejscach, w których wykonywany jest areszt, kara pozbawienia wolności, kary dyscyplinarne wobec żołnierzy, leczenie ochronne, w zakładzie poprawczym, leczenie albo wychowanie w ośrodkach zamkniętych lub też w celi policyjnego zatrzymania, jest osoba bezprawnie przetrzymywana, to bezzwłocznie zawiadamia o tej sprawie właściwego prokuratora w postaci skargi na przebieg postępowania i powiadamia o tym administrację tego miejsca i osobę, której sprawa ta dotyczy. Podobnie gdy przez działanie organów administracji lub wydane przez nie akty zostały naruszone przepisy ustawowe lub inne powszechnie obowiązujące przepisy prawne, ombudsman informuje w tej sprawie właściwego prokuratora ewentualnie wydaje inne zarządzenie, o czym powiadamia skarżącego. Jeżeli w wyniku rozpatrywania skargi zostanie udowodnione naruszenie podstawowych praw i wolności, to ombudsman oznajmia, informuje o wyniku badania skargi wraz z propozycją zarządzenia³⁴

³² 564/2001 Z. z. z późniejszymi zmianami.

³³ Por. J. Král (red.), *Ústavné garancie ľudských práv*, Bratislava 2004, s. 137.

³⁴ Chodzi o propozycję zarządzenia dla organu administracji publicznej, zmieniającą uprzednią wadliwą decyzję, która naruszała prawa lub wolności skarżącego. W zależności od wadliwego aktu może ona mieć charakter wewnętrzny lub powszechnie obowiązujący. W przypadku bezczynności mamy do czynienia z decyzją, która powinna być podjęta.

organu administracji publicznej, wobec którego postępowanie, rozstrzygnięcie lub bezczynność było prowadzone (§ 19 ust. 1).

8) Prawo do zwracania się o pomoc w sprawach dyskryminacji i nietolerancji, jak i odszkodowania z tego powodu (na podstawie § 1 ust. 2 lit. e ustawy o utworzeniu Słowackiego Centrum Narodowego do spraw Praw Człowieka³⁵ w związku z § 9–11 ustawy antydyskryminacyjnej).

To prawo domagania się ochrony prawnej wynika z zakazu krzywdzenia czy też dyskryminacji wypływającego z art. 12 ust. 2 Konstytucji. Organem, który został utworzony w celu niesienia pomocy prawnej takim osobom, jest Słowackie Centrum Narodowe do spraw Praw Człowieka. Została także uchwalona ustawa antydyskryminacyjna („o jednakowym traktowaniu w niektórych kwestiach i ochronie przed dyskryminacją”³⁶). W myśl jej postanowień każdy, czyje prawa, prawnie chronione interesy lub wolności albo zasady równego traktowania zostały naruszone, może domagać się swoich praw przed sądem (§ 9 ust. 1) oraz ewentualnego odszkodowania (§ 9 ust. 2). Można zauważyć, że są to środki mające charakter represyjny i dotyczą, z wyjątkiem ostatniego, głównie działalności władzy publicznej.

Jednak trudno zamknąć ten katalog po wejściu Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej, której system prawny przewiduje również pewne środki dla ochrony praw i wolności (np. petycja do Parlamentu Europejskiego czy skarga do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich) oraz w tym celu utworzone organy, takie jak Europejski Trybunał Sprawiedliwości czy Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich. Dużą rolę odgrywają w zakresie praw człowieka, choć może częściej pośrednio niż bezpośrednio akty wydawane w systemie Wspólnot Europejskich. Dlatego ważną funkcję pełni w tym zakresie art. 7 ust. 2 zd. 2 Konstytucji: „Prawnie wiążące akty Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej mają pierwszeństwo przed ustawami Republiki Słowackiej”.

Dzięki zaś członkostwu państwa słowackiego w Radzie Europy oraz związaniem się Europejską Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności jest ono związane orzeczeniami Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Prawo do złożenia skargi do ETPC stanowi jeden z nowszych elementów ochrony praw i wolności. Podstawę uznania tego sposobu ochrony i respektowania przez wewnętrzny porządek prawny stanowi zarówno przytoczony już art. 7 ust. 5 Konstytucji, jak i postanowienie art. 2 ust. 2 Konstytucji: „Republika Słowacka uznaje i przestrzega powszechnych zasad prawa międzynarodowego, umów międzynarodowych, którymi jest związana i innych zobowiązań międzynarodowych”. Słowacja jest także zobowiązana przestrzegać wielu umów międzynarodowych, do których przystąpiła w ramach istnienia Czechosłowacji, a także w okresie późniejszym. Przejęcie tych zobowiązań, które zostały zawiązane przed wejściem

³⁵ Ustawa z dnia 15 grudnia 1993 roku (Z. z. 308/1993).

³⁶ Ustawa z dnia 20 maja 2004 roku (Z. z. 365/2004).

Konstytucji, potwierdza art. 154c ust. 1 Konstytucji: „Umowy międzynarodowe o prawach człowieka i podstawowych wolnościach, które Republika Słowacka ratyfikowała i które zostały ogłoszone w sposób określony w ustawie przed wejściem w życie niniejszej ustawy konstytucyjnej, są częścią porządku prawnego Republiki Słowackiej i mają pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli gwarantują szerszy zakres konstytucyjnych praw i wolności”. Można za autorami *Leksykonu prawa konstytucyjnego* powiedzieć, że w zakresie pozycji jednostki oraz jego praw i wolności ochrona ta została „zinternacjonalizowana” („umiedzynarodowiona”)³⁷.

3. GWARANCJE PRAW I WOLNOŚCI JEDNOSTKI

W ramach regulacji konstytucyjnej podstawowych praw i wolności swoje znaczenie mają także ich konstytucyjne gwarancje. Realność określonych normami praw i wolności jest zdeterminowana gwarancjami ich realizacji oraz ochrony. Trzeba wszakże pamiętać, że samo proklamowanie praw jednostki w danym akcie normatywnym nie decyduje ostatecznie o tym, że prawa te będą przestrzegane oraz że zainteresowana jednostka będzie mogła dochodzić ich realizacji³⁸. System gwarancji jest wynikiem konkretnych ekonomicznych i politycznych uwarunkowań w konkretnym państwie, tzn. między innymi jego społecznego rozwoju, stanu demokracji czy też na przykład członkostwa w organizacjach ponadnarodowych (np. Rady Europy, Unii Europejskiej lub innych) oraz uznawanie międzynarodowych standardów praw człowieka. Ochrona praw i wolności jest też odbiciem politycznej i prawnej kultury danego społeczeństwa³⁹.

Gwarancje w najszerszym rozumieniu praw i wolności możemy rozumieć jako „powszechne warunki realizacji i ochrony praw i wolności”⁴⁰. Jako warunki i środki, które zabezpieczają faktyczną realizację i ochronę podstawowych praw i wolności. Przez warunki należy rozumieć idealną sytuację prawną, kiedy regularnie korzysta się ze swych praw i wolności, a jednocześnie wypełnia się obowiązki⁴¹. Prawo jest zatem instrumentem określającym nie tylko prawa wolności oraz ich ograniczenia, lecz także wskazuje ogólne warunki, na podstawie których są realizowane prawa, wolności i obowiązki⁴².

Za gwarancje prawne można uznać te środki prawne, które państwo stworzyło i stosuje w celu zapewnienia realizacji praw i wolności jednostki. Do tych

³⁷ Por. J. Chovanec, I. Palúš, *Lexikón...*, s. 141.

³⁸ B. Banaszak, A. Bisztyga, K. Complak, M. Jabłoński, R. Wieruszewski, K. Wójtowicz, *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005, s. 17.

³⁹ M. Posluch, L. Cibulka, *Štátne právo...*, s. 81.

⁴⁰ J. Král, *L'udské práva...*, s. 117.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

gwarancji ustanowionych Konstytucją Republiki Słowackiej można zaliczyć: prawo do sądu i inną ochronę prawną (tzn. zwłaszcza ochronę przed sądami powszechnymi, konstytucyjną kontrolę legalności, ochronę każdego wobec decyzji organów administracji publicznej), ochronę prokuratorską, ochronę wynikającą z działań Publicznego Obróńcy Praw, działań policji, czynności adwokatów i radców prawnych, czynności notariuszy oraz rzeczywistych działań organizacji pozarządowych.

Także i na Słowacji możemy wyróżnić zarówno gwarancje bezpośrednie (jeśli dany organ podejmuje działania, których skutki bezpośrednio odnoszą się do adresata i pozwalają na pełną realizację praw jednostki), jak i gwarancje pośrednie (czyli te środki, których głównym celem nie jest zapewnienie przestrzegania praw jednostki, ale stwarzają możliwości oddziaływania jednostek na państwo).

*

W każdym demokratycznym kraju regulacja praw i wolności służy jednostce do uświadomienia zakresu swobody jej działalności, a także możliwości wysuwania roszczeń wobec państwa. Istotą tych unormowań nie jest tylko opisanie praw i wolności oraz wskazanie granic z ich korzystania, lecz także przedstawienie kręgu uprawnionych podmiotów. Co ciekawe, zakres podmiotowy co do poszczególnych praw zmienia się z upływem czasu i pod wpływem zmian społecznych. W wyniku tych zmian Sąd Konstytucyjny na Słowacji poprzez swoją działalność orzeczniczą przez kolejne lata rozszerzał zakres przedmiotowy dla osób prawnych. Nie można także jednoznacznie mówić o zamkniętym katalogu podmiotów, których prawa są chronione. Przejawem tego jest wspomniana kwestia dotycząca art. 15 Konstytucji Republiki Słowackiej, poruszająca ochronę życia jeszcze przed urodzeniem, a także rozróżnienie samego embrionu i płodu ludzkiego. Dość specyficznie i niejednorodnie ustawodawca odnosi się do osób fizycznych, używając w poszczególnych unormowaniach różnych pojęć. Nie można także nie zauważyć, iż na potrzeby części regulacji ustawowych (tych, które istniały przed wejściem w życie aktu konstytucyjnego) w Konstytucji wprowadzono dychotomię wobec pojęcia „obywatel”. Cudzoziemcom zaś przyznano te prawa, które nie są zastrzeżone dla obywateli.

Podobnie jak w większości krajów, formy ochrony praw i wolności przybierają postać prewencyjną i represyjną. Należy podkreślić, że większość z nich ma charakter represyjny i dotyczy działań administracji publicznej. Jeśli chodzi o ustanowione środki ochrony praw i wolności, to można z przekonaniem stwierdzić, iż po 15 latach niepodległości Słowacji i czteroletnim członkostwie w Unii Europejskiej w pełni odpowiadają one standardom państwa demokratycznego. Republika Słowacka przynależy także do systemu ochrony praw i wolności Wspólnot Europejskich.

Zdaniem autora tego artykułu w okresie rozwoju komparatystyki oraz upowszechnienia pewnych standardów w zakresie praw i wolności oraz ich ochrony (zwłaszcza w Europie) należy zwrócić baczniejszą uwagę na sposób, w jaki sąsiedzi Rzeczypospolitej Polskiej przyjmują określone rozwiązania. Dobrym przykładem jest Republika Słowacka, która wykorzystuje część doświadczeń i konstrukcji prawnych innych państw wraz z wprowadzaniem nowych, własnych rozwiązań. Pozwala to na poszerzenie wiedzy dotyczącej praw i wolności, rozwoju komparatystyki dotyczącej Europy Środkowej, ale także pozwala zaobserwować między innymi, w jaki sposób stosunkowo nowe państwo w Europie potrafi łączyć system europejski poświęcony prawom i wolnościom człowieka i obywatela z własnym porządkiem prawnym.